

LEVELSPEL

Een gestructureerd pakket met materialen
speciaal ontwikkeld voor slimme kleuters

Over de auteur

Jan Kuipers is als gespecialiseerd senior onderwijsadviseur in dienst van Cedin. In zijn dagelijkse praktijk begeleidt hij leerkrachten bij het werken met (hoog)begaafde leerlingen en traint hij schoolteams op het gebied van (hoog)begaafdheid.

Jan Kuipers is medeauteur van

- SiDi-3 protocol
- Attent op Talent
- Ideeënmap hoogbegaafde leerlingen in het voortgezet onderwijs
- Handboek hoogbegaafdheid

Tevens is hij auteur van

- '(Hoog)begaafdheid, kwaliteit in beleid', een programma voor beleidsontwikkeling' (hoog)begaafde leerlingen in het primair onderwijs
- 'Levelwerk', een leerlijn voor intelligente en (hoog)begaafde leerlingen in het primair onderwijs
- 'De Kracht in jezelf', een programma voor hulp bij onderpresteren

Druk: Eduforce, januari 2013

Uitgeverij Eduforce

Lavendelheide 21
9202 PD Drachten

Tel.: 088 – 0200 300

E-mail: mail@eduforce.nl

www.eduforce.nl

© **2011 Eduforce**. *Niets uit deze uitgave mag worden veeleenvoudigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm, computersoftware, of op welke andere wijze dan ook zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.*

Inhoud

1. Voorwoord	4
2. Kleuters met een ontwikkelingsvoorsprong	5
2.1. Een goede start op de basisschool	5
2.2. Hoogbegaafd of een ontwikkelingsvoorsprong?	5
2.3. Beeld van ouders	6
2.4. Wat zijn signalen van een ontwikkelingsvoorsprong	7
3. Ontwikkelingsvoorsprong in school	9
3.1. Signalen op school	9
3.2. De noodzaak van een passende aanpak	9
4. Wat is in groep 1 en 2 nodig?	10
4.1. Het volgen van een eigen ontwikkelingslijn	10
4.2. De kwaliteit van de interactie	10
4.3. De kwaliteit van de inhoud	12
4.4. De kwaliteit van de instructie, begeleiding en feedback	13
5. Levelspeel	14
5.1. Waarom Levelspeel?	14
5.2. Het doel van Levelspeel	15
5.3. Voor welke kinderen is Levelspeel bedoeld?	16
5.4. Levelspeel in groep 3	18
5.5. Hoe houd ik de vorderingen bij?	18
5.6. Hoe bepaal ik op welk niveau leerlingen in Levelspeel werken?	19
5.7. Levelspeel, zelfstandig of met begeleiding?	19
6. Inhoud van Levelspeel	20
6.1. Levelspeel en tussendoelen	20
6.2. Samenstelling van de boxen	20
6.3. Moet ik alle puzzels zelf kunnen maken?	21
6.4. Inhoud van box 1	22
7. Het Levelspeelboek	23
7.1. Eigenaarschap	23
7.2. Evaluatie	23
8. Bronnen	24
9. Highlights	25
10. Inhoud Levelspeel	26
11. Levelspeel, evaluatiebladen	45

1. Voorwoord

Voor u ligt de map **Levelspel**. Met de aanschaf van deze map en de bijbehorende twee **Levelspelboxen** heeft u een pakket in school, specifiek bedoeld voor kleuters met een ontwikkelingsvoorsprong.

Kleuters met een ontwikkelingsvoorsprong hebben recht op en baat bij een passend onderwijsaanbod. Onderwijs wat is aangepast in de breedte én in de diepte.

Met een aanpak in de breedte wordt bedoeld dat er een aanpassing van leerstof en begeleiding in diverse onderwijssituaties moet worden gerealiseerd, in inhoudelijk en in pedagogisch didactisch opzicht. U kunt daarbij bijvoorbeeld denken aan aanpassingen in de thematische werkjes binnen een thema en aan open opdrachten, waarbij rekening wordt gehouden met de interesses van kinderen.

Met een aanpak in de diepte wordt bedoeld dat de opdrachten voor deze kinderen ook echt een beroep doen op het ontdekken van 'de zone van de naastliggende ontwikkeling', dus moeilijk en met in een aantal gevallen een verplicht karakter, onder het motto 'Moeilijk Moet!'

De ervaring leert dat een standaardaanbod, afgestemd op de gemiddelde kleuter, voor slimme leerlingen ontoereikend is. Veel opdrachten zijn te gemakkelijk en daarmee doen de slimme kinderen onvoldoende ervaringen op met 'leren waarvoor je moeite moet doen.'

Levelspel is een pakket, wat vooral ingaat op dit laatste aspect. Vanuit de gedachte dat 'moeilijk moet', biedt Levelspel een gestructureerd pakket aan puzzel- en andere opdrachten voor slimme kleuters.

Met de aanschaf van dit pakket heeft u een goede eerste stap gezet. Voor de volledigheid is het echter van belang te weten dat u naast Levelspel ook in andere lesactiviteiten (een aanpak in de breedte en in de diepte) nadrukkelijk rekening houdt met de specifieke doelgroep, bijvoorbeeld in de (kleine) kring, in de werkjes, in de hoeken en bij de vrije opdrachten. In hoofdstuk 2 wordt hier kort op ingegaan.

Ik wens u en uw leerlingen veel plezier met **LEVELSPEL**.

Jan Kuipers

2. Kleuters met een ontwikkelingsvoorsprong

2.1. Een goede start op de basisschool

In groep 1 en 2 wordt de basis gelegd voor een goede schoolontwikkeling. Het is dé eerste kennismaking met school en onderwijs. Een goede start onder leiding van professionele leerkrachten bepaalt of kinderen met plezier naar school gaan.

Kleuters met een ontwikkelingsvoorsprong vragen om een specifieke begeleiding. Veel van deze slimme kleuters lopen al vast in de eerste twee jaren van het basisonderwijs. Verwachtingen van het kind over school komen in veel gevallen niet overeen met het aanbod in groep 1 en 2. Leerlingen kunnen daardoor hun enthousiasme voor school en leren verliezen en kunnen faalgevoelens ontwikkelen, omdat ze geen fouten 'leren' maken. Ze kunnen allerlei lichamelijke klachten vertonen, voelen zich ongelukkig of vertonen opstandig gedrag. Andersom kan een kleuter al vroeg aangepast gedrag vertonen. Een kleuter met een ontwikkelingsvoorsprong is zich namelijk al vroeg bewust van de groepsnorm en heeft bijvoorbeeld al snel door dat hij buiten de groep valt. Hij past zich aan en er is een reële kans dat hij dit de rest van zijn schoolloopbaan blijft doen. Daardoor is het mogelijk dat hij nooit gesignaleerd zal worden als een bovengemiddelde leerling.

Uit het bovenstaande blijkt dat ontoereikende aandacht voor kinderen met een ontwikkelingsvoorsprong in de kleutergroepen kan leiden tot zeer uiteenlopende, ernstige, problemen die de verdere ontwikkeling van het kind in grote mate bepalen.

2.2. (Hoog)begaafd of een ontwikkelingsvoorsprong?

Uit literatuur blijkt dat een intelligentiemeting pas voorspellende waarde heeft vanaf circa acht jaar. Voor die leeftijd kan men wel een intelligentiebepaling doen, maar neemt de voorspellende waarde af naarmate het kind jonger is. Het intelligentieniveau kan bij jonge kinderen dus nog niet betrouwbaar worden vastgesteld. Dit heeft een viertal redenen:

1. De verbale intelligentie is gedeeltelijk beïnvloed door het milieu waarin het kind opgroeit. Heeft het kind het geluk op te groeien in een verbaal sterk milieu, waarin het antwoorden krijgt op zijn vragen, wordt voorgelezen en meegenomen wordt naar activiteiten buitenshuis, dan kan de verbale intelligentie in positieve zin beïnvloed worden. Hierbij moet wel opgemerkt worden dat de thuisomgeving niet eenzijdig 'inwerkt' op de kleuter. Er is sprake van een 'transactioneel proces', waarbij ontwikkeling wordt gezien als een voortdurende wisselwerking tussen kind en omgeving. Een kind oefent invloed uit op zijn omgeving en op zijn beurt oefent de, door het kind veranderde, omgeving invloed uit op het kind. Er is dus sprake van een constante dynamiek. In het geval van kinderen die voorlijk zijn, komen ouders in veel gevallen aan het appèl van hun kind tegemoet. Deze ouders zijn sensitief en hebben het welzijn van hun kind op het oog. Zij zullen dan ook zorgen voor een stimulerende en uitdagende omgeving voor hun leergierige kind.

2. De ontwikkeling verloopt van een kind niet lineair, maar sprongsgewijs. Dit wil zeggen dat een kleuter zich niet beetje bij beetje ontwikkelt, maar dat het een kwestie is van 'hollen of stilstaan'. Daarom kan een kleuter die 'voorloopt' in principe weer 'ingehaald' worden door zijn leeftijdsgenoten.

3. Jonge kinderen zijn afhankelijk van de volwassenen die hen omringen. Naarmate kinderen ouder worden hebben ze leren lezen en kunnen zo zelf op zoek gaan naar nieuwe informatie en antwoord op hun vragen krijgen. Bovendien wordt de actieradius van kinderen groter naarmate ze ouder worden en kunnen ze zelfstandig op zoek gaan naar informatie.

4. Jonge kinderen hebben niet altijd een goed ontwikkelde fijne motoriek. Bij de gangbare psychologische testen wordt een beroep gedaan op de fijne motoriek. Bij de ene test moeten ze vouwblaadjes vouwen, bij een andere blokpatronen naleggen. Jonge kinderen met een zwakke fijne motoriek kunnen gedemotiveerd raken voor deze subtests, omdat ze merken dat hun motorische vaardigheden hun prestaties negatief beïnvloeden.

Om deze redenen spreekt men bij jonge kinderen liever van een ontwikkelingsvoorsprong dan van (hoog)begaafdheid. Een intelligentietest kan uitwijzen of een kleuter *voorloopt* op zijn leeftijdsgenoten, maar niet of dit ook *in de toekomst* het geval zal zijn.

De conclusie van dit alles luidt dat hoogbegaafde kleuters niet bestaan. Er wordt gesproken van 'kleuters met een ontwikkelingsvoorsprong'. Bij enkele kleuters blijft die voorsprong bestaan. Deze kinderen zouden 'potentieel hoogbegaafd' genoemd kunnen worden, mits de voorsprong zich blijft ontwikkelen. Niet alle kleuters met een ontwikkelingsvoorsprong worden dus 'automatisch' (hoog)begaafde kinderen. Als kinderen ouder worden, gaan verschillende andere personen en situaties een rol spelen in hun leven. De invloed van de thuisomgeving wordt hierdoor kleiner en daarmee wordt het bepalen van de intelligentie betrouwbaarder.

2.3. Beeld van ouders

Alhoewel in de literatuur dus niet of nauwelijks gesproken wordt over hoogbegaafde kleuters duiden heel wat ouders hun kind wel als dusdanig aan. Veel ouders van hoogbegaafde kinderen merken en voelen al heel snel dat hun kind in wezen 'anders' is dan een 'gemiddeld' kind. De term 'ontwikkelingsvoorsprong' lijkt daarbij onvoldoende te omvatten 'hoe' het kind is waardoor er toch vaak gesproken wordt over een vermoeden van hoogbegaafdheid. Een indicatie van deze 'hoogbegaafdheid' wordt al vanaf de geboorte reeds zichtbaar.

Vanaf de geboorte is een kind gericht op interactie en heeft het tevens invloed op de kwaliteit van de interactie. Een mogelijk begaafd kind ziet meer, vraagt meer, eist zelfs meer. Ouders zullen deze interactiebehoefte trachten te beantwoorden en te stimuleren. Een kind wat al op erg jonge leeftijd blijkt geeft van een grote leerbehoefte, interesses en taakgerichtheid zal bij de ouders voortdurend 'aan de bel trekken'.

Ouders kunnen niet anders dan hieraan tegemoet te komen, hoewel de omgeving dit kan interpreteren al 'pushende ouders'. Zij zullen het kind stimuleren in zijn leerhonger, omdat dit in het belang is van het welzijn van het kind.

Wanneer deze leerbehoefte van een kind vanaf het begin in de peuterspeelzaal en vanaf groep één van de basisschool niet goed wordt beantwoord, kan dit omslaan in frustratie en weerstand in school. De mogelijke begaafdheid van de kleuter is dan niet meer zichtbaar.

Het is dus belangrijk dat (hoog)begaafde kleuters met specifieke zijnskenmerken te (h)erkennen als zijnde 'anders' denkend, voelend en functionerend. Hierdoor wordt duidelijk dat het louter aanpakken van een cognitieve voorsprong voor deze groep kinderen dikwijls onvoldoende is.

In Levelspel wordt steeds gesproken over: 'kleuters met een ontwikkelingsvoorsprong', echter met inachtneming van beide visies op slimme kleuters.

2.4. Wat zijn signalen van een kleuter met een ontwikkelingsvoorsprong?

Kleuters met een ontwikkelingsvoorsprong laten al op jonge leeftijd signalen zien. Deze signalen hebben vaak betrekking op een voorlijke taalontwikkeling, een grote mate van nieuwsgierigheid en een grote drang voor ontdekken. Opgemerkt dient te worden dat een voorsprong op één bepaald gebied geen indicatie is voor een hoge begaafdheid op latere leeftijd, maar dat een voorsprong op de verschillende ontwikkelingsgebieden wél een indicatie van een hoge begaafdheid is.

Een kleuter met een sterke ontwikkelingsvoorsprong is een leerling die kan opvallen door één of meer van de volgende kenmerken:

- Heeft een hoge score op kleutertoetsen/ontwikkeling van functies.
- Heeft een taalgebruik boven leeftijdsniveau.
- Heeft een sterk geheugen.
- Toont specifieke, gedurende lange tijd, interesse op een bepaald terrein.
- Bedenkt creatieve oplossingen voor bepaalde problemen.
- Leert zichzelf lezen / rekenen en/of tellen.
- Is nieuwsgierig, stelt vragen, is opmerkzaam, observeert.
- Is betrokken, neemt initiatieven.
- Is onderzoekend, experimenteert, bouwt, ontwerpt.
- Heeft een rijke fantasie, groot voorstellingsvermogen.
- Heeft een sterke concentratie.
- Heeft oorspronkelijke humor.
- Is onafhankelijk, kan alleen spelen en werken.
- Kan logisch denken, ziet relaties, verbanden, grotere patronen.
- Is gevoelig, empathisch, zorgzaam.

Aanvullende punten die veel door ouders worden aangegeven:

- Hun eindeloze vragen en weetgierigheid.
- Het steeds maar bezig willen zijn.
- De energie die ze hebben.
- De geringe behoefte aan slaap.
- Zin van het leven; ze denken vaak al op drie- of vierjarige leeftijd na over de zin van het leven en stellen hierover indringende vragen; ze willen niet alleen weten waar de mensen vandaan komen, maar ook waar ze naar toegaan; dit nadenken kan al bij jonge kinderen tot de gedachte leiden dat het leven zinloos is.
- Overgevoeligheid en een te sterke afstemming op het gemiddelde verwachtingspatroon van de leerkracht maakt dat sommige kinderen met een ontwikkelingsvoorsprong bang zijn uit de toon te vallen: ze passen zich aan.

Volgens de definitie van Kooijman (2008):

Een hoogbegaafde kleuter is een snelle en slimme denker, die complexe zaken aankan. Autonoom, nieuwsgierig en gedreven van aard. Een sensitief en emotioneel kind, intens levend. Hij of zij scheidt plezier in creëren.

3. Ontwikkelingsvoorsprong in school

3.1. Signalen op school

Als er een vermoeden bestaat van een ontwikkelingsvoorsprong bij een kleuter, wordt dit meestal gebaseerd op cognitieve prestatie indicaties, zoals 'hij kan al zo goed praten' of 'hij kan al rekenen'. Naast deze prestatie indicaties zijn er echter nog andere ontwikkelingsgebieden waarnaar gekeken moet worden, bijvoorbeeld de sociaal-emotionele ontwikkeling en de ontwikkeling van schoolse vaardigheden.

Met betrekking tot de sociaal-emotionele ontwikkeling kan gezegd worden, dat kleuters met een ontwikkelingsvoorsprong op dit gebied vaak laag ingeschat worden. 'Hij heeft een zwakke sociaal-emotionele ontwikkeling' wordt dan vaak als contra-indicatie voor versnellen gebruikt. Wetenschappelijk bewijs is hiervoor echter niet te vinden. Vaak bestaat er juist ook op dit gebied een voorsprong. Door deze voorsprong ontstaat er onbegrip bij de kleuter ten opzichte van zijn leeftijdsgenoten en dit kan leiden tot boosheid of huilbuien. Dit kan dan weer verkeerd geïnterpreteerd worden als 'hij is sociaal-emotioneel gezien nog zwak'.

Met betrekking tot de ontwikkeling van schoolse vaardigheden kan gezegd worden dat een kleuter met een ontwikkelingsvoorsprong al vroeg blijkt geeft van een goede taakgerichtheid en concentratie. Tevens zijn nieuwsgierigheid en ondernemingslust indicaties van leergierigheid en prestatiegerichtheid/ambitie. Vaak is er sprake van een grote mate van zelfstandigheid. Deze kenmerken komen niet automatisch op school tot uiting. Als het kind niet op het juiste niveau aangesproken wordt, zal het ook niet door de taak gemotiveerd raken en zal het daarom geen taakgerichtheid laten zien. Het is dan belangrijk om uit te zoeken of het kind thuis wel taakgericht bezig kan zijn. Als uitdagende taken in de klas aanwezig zijn, hoeft dit ook niet automatisch te betekenen dat het kind deze taken uit zichzelf pakt. Het is niet reëel om een kleuter verantwoordelijk te stellen voor zijn eigen leerproces.

3.2. De noodzaak van een passende aanpak

De leerkracht moet er dus niet alleen voor zorgen dat er voldoende uitdaging in de klas aanwezig is, maar ook dat het kind hiermee aan de slag gaat. Kleuters met een ontwikkelingsvoorsprong, die niet aan de slag gaan met uitdagend materiaal, lopen een reële kans om faalangst te ontwikkelen. Ze krijgen opdrachten die hun niet veel moeite kosten en waarbij ze dus geen fouten maken. 'Geen fouten maken' wordt voor deze kinderen de norm. Op den duur beginnen ze niet eens meer aan moeilijker werk, uit angst om af te wijken van die zelfgestelde norm. Het is belangrijk om dit proces vroegtijdig te onderbreken en om deze kleuters te 'leren leren'.

Naast een passende inhoud vraagt dit vooral een passende pedagogische en didactische begeleiding.

5. Levelspeel

5.1. Waarom Levelspeel?

Gedifferentieerd lesgeven wordt in het gehele onderwijs als belangrijke werkwijze erkend. Een passende definitie luidt: 'De gedachte achter differentiatie is dat een leerling op school komt met zijn eigen leerstijl. Daarom moeten leraren, om zo effectief mogelijk te onderwijzen, tijdens het lesgeven rekening houden met aan wie en wat zij onderwijzen. Het doel van de gedifferentieerde klas is actief plannen en voortdurend elke leerling helpen om zo ver en zo snel mogelijk te vorderen op een leercontinuüm.'

Differentiëren is *de mogelijkheid creëren* leerlingen te stimuleren het beste uit zichzelf te halen. Er is echter nog een ander belangrijk doel in het onderwijs: kinderen leren accepteren dat iedereen verschillend is en dat zij anderen respecteren en als gelijkwaardig waarderen, leren samen te leven en elkaar te helpen. Dit principe van inclusief onderwijs houdt in dat alle kinderen welkom zijn, ongeacht de achtergronden en eigenaardigheden.

Inclusief onderwijs richt zich niet in de eerste plaats op de leerling, maar veel meer op de 'anderen', de medeleerlingen, de leerkracht etc. Het gaat verder dan onderwijzen en leren. Het betreft alle activiteiten in de school. Men heeft het ook wel over 'sociale inclusie', omdat het er ook om gaat elk kind op een gelijke manier te waarderen. Het gaat erover dat iedereen welkom is, dat iedereen elkaar helpt en ondersteunt. Inclusief onderwijs is *erkennen en door iedereen accepteren* dat leerlingen verschillend zijn. Gelijke kansen betekent in dit kader een ongelijk onderwijsaanbod.

Met Levelspeel laat u zien dat u de verschillen tussen kinderen herkent en erkent.

Slimme leerlingen hebben een andere inhoud en aanpak nodig dan gemiddeld begaafde kinderen. Aangepast onderwijs voor deze leerlingen is geen luxe maar noodzaak. Volgens een onderzoek van Hoogeveen e.a. (2004) is een onderwijsomgeving adequaat te noemen voor (hoog)begaafde leerlingen als deze situatie functioneert als katalysator voor het tot uiting komen van de mogelijkheden van de (hoog)begaafde leerling. Er kan echter niet één onderwijsaanpassing genoemd worden die dit in zijn totaliteit kan bieden voor iedere leerling. Het is daarom van belang dat er binnen een school meerdere aanpassingen geboden worden. Dat geldt ook voor kleuters met een ontwikkelingsvoorsprong. Levelspeel is één van deze aanpassingen.

5.4. Levelspel in groep 3

Levelspel is in de eerste plaats bedoeld voor slimme kleuters in groep 1 en 2. Bijna alle opdrachten hebben echter een opklimming in moeilijkheidsgraad. Het is niet te verwachten dat de kinderen in groep 1 en 2 alle opdrachten af zullen krijgen. Daarvoor zijn er in de eerste plaats te veel opdrachten en tevens is de moeilijkheidsgraad van veel opdrachten uiteindelijk te lastig voor de leeftijd. De opdrachten uit Levelspel kunnen dus ook heel goed worden 'meegenomen' naar groep 3. U hebt in groep 3 dan de mogelijkheid om kinderen, die voor lopen in het aanvankelijke proces van lezen en rekenen, een aanvullend aanbod te bieden, vooral in het eerste halfjaar. Op deze wijze kunt u langzamerhand een overgang maken naar Levelwerk.

6.2. Samenstelling van de boxen

Er is gekozen voor twee boxen. U kunt de boxen per stuk aanschaffen, maar ook als set van twee, om daarmee ruim te voldoen aan ruime variatie- en afwisselingmogelijkheden. Wanneer u één box aanschaft heeft u 15 puzzelopdrachten tot uw beschikking, voor een heel schooljaar is dat te weinig. Bovendien kunt u met twee boxen op een simpele wijze een roulatiesysteem instellen. Elke basisschool heeft een groep 1 en 2, een groep 1/2 combinatie of meerdere groepen 1 en 2. Bij de aanschaf van twee boxen kunt u een roulatieschema opzetten, waarbij u per periode van box wisselt.

Bij de aanschaf van twee boxen is een roulatiesysteem mogelijk:

Groepen in school	Periode augustus - oktober	Periode november - januari	Periode februari - april	Periode mei - juli
Eén groep 1-2 combinatie	Box 1	Box 2	Box 1	Box 2
Eén groep 1	Box 1	Box 2	Box 1	Box 2
Eén groep 2	Box 2	Box 1	Box 2	Box 1